

Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig

Tartalom

A gyermekvédelem száztiz éve	2
Az alap- és szakellátás komplex rendszere	2
A szakellátásba kerülés okai	4
Különleges és speciális ellátás	4
Nevelőszülők – a nevelőszülőknél élők helyzete	5
A gyermekotthonok átalakítása	7
Lehetőségek a gyermekvédelmi szakellátás után	8
Örökbefogadások alakulása	8
Tanulmányi eredmények, középiskolai továbbtanulási irányok	10
Nagykorúak a rendszerben	11
Az otthonteremtési támogatások igénybevétele	13

[Táblázatok](#)

[Táblák \(stadat\)](#)

[Módszertan](#)

Elérhetőségek

A gyermekvédelem száztiz éve

2011-ben volt száztiz éve, hogy megszületett az első magyarországi gyermekvédelmi törvény, mellyel az állam magára vállalta a felelősséget a gyámolításra szoruló gyermekekért. Ezt megelőzően is létezett törvényekkel szabályozott gyermekvédelem, ami elsősorban a mai fogalmaink szerint az elhagyott gyermekek feletti gyámságot jelentette. A szélesen értelmezett gyermekvédelem azonban továbblép a gyámság kérdésénél. Az elhagyott vagy gondoskodásra szoruló gyermekek iránti állami felelősség előzményeképpen a XIX. században olyan intézkedések is történtek, amelyek már megfelelnek a mai gyermekvédelem fogalmának. Megnyílt a Brunswick Teréz nevéhez fűződő első óvoda, hozzá kapcsolódóan az első kisdédóvónő-képző is megkezdte működését. Létre jött az első gyermekkórház is Schöpf–Merei Ágost szervezésében. A fiatal csavargók és bűnözők számára javítóintézetet létesítettek Aszódon, amit az országban több hasonló követett. A kisgyermekek napközbeni elhelyezéséhez bölcsődéket nyitottak, bevezették a kötelező elemi iskolai oktatást az 5–16 évesek számára, megkezdték az iskolaorvosi hálózat kiépítését. Minden gyermek számára kötelezővé tették az óvodába járást.

Az állami gyermekvédelem több lépcsőben alakult ki. Az állam először a hét éven aluli, talált vagy hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek költségeinek viselésében vállalt felelősséget. A következő lépést az jelentette, hogy ezeket a gyermekeket az állam vette pártfogásba, gondozásukat állami gyermekmenhelyek és nevelőszülői hálózatok révén oldotta meg. A XX. század végéig ez maradt az alapvető struktúra, vagyis az állam hatósági határozat alapján nyújtott segítséget az arra rászoruló kiskorúaknak oly módon, hogy családjukból kiemelve őket, intézeti vagy ellenőrzött nevelőszülői ellátást biztosított számukra. Bár az eltelt időszak alatt számos átalakításon ment át a gyermekvédelem rendszere, az igazi változást a jelenleg is hatályban lévő, többszörösen módosított, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) hozta, ami szemléletmódjában eltér a közel száz éven át tartó gyermekvédelmi gondoskodástól. Elsődleges célja a megelőzés, a veszélyeztetett gyermekeket abban segíti, hogy – ameddig csak lehetséges – saját családjukban nevelkedhessenek. Ha ez nem oldható meg, akkor emeli csak ki a gyermekeket családjukból és helyezi el őket otthonban vagy nevelőszülőnél, hangsúlyozva ez utóbbi jelentőségét, megteremtve a családban nevelkedés feltételeit.

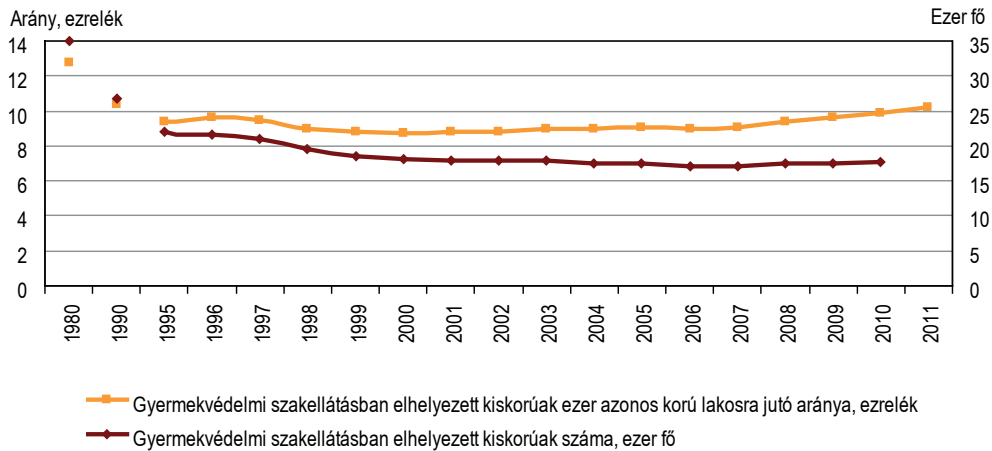
Az alap- és szakellátás komplex rendszere

A gyermekvédelmi intézményrendszer azokat a családokat segíti, amelyek az élet valamely területén erre rászorulnak. A gyermekjóléti alapellátások elsősorban a családban élő gyermekeket, a gyermekvédelmi szakellátások pedig a családjukból kiemelt gyermekeket támogatják. Az alapellátások közül a bölcsődei gondozás és az alternatív napközbeni ellátások a legismertebbek. Települési szinten elérhető a szakértelmével nevelési, gondozási tanácsokat adó gyermekjóléti szolgálat. Az alapellátások közé tartozik az átmeneti gondozás is, mely olyan kiskorúaknak biztosítja az ellátását, akiknek a családja egy adott pillanatban képtelen megoldani egy – alapvetően a lakhatással összefüggő – élethelyzetet. A szakellátás a szülői felügyelet – és esetleges rokoni segítség – nélkül maradt kiskorúak és fiatal felnőttek teljes körű ellátását biztosítja.

Minden olyan gyermeket, akinek valamilyen oknál fogva nincs szülői felügyeletet gyakorló szülője, gyámság alá helyezi a városi gyámhivatal. A gyámság alatt állók közül minden második kiskorúról – az érintett gyermek rokonaként vagy ismerőseként – családba fogadó személy vagy harmadik személy saját háztartásában gondoskodik. Amennyiben erre nincs lehetőség, akkor kerül a gyermek szakellátásba, nevelőszülőhöz vagy gyermekotthonba. A szakellátásban elhelyezettek gyámja a gyermekotthon vezetője, nevelőszülő vagy hivatásos gyám lehet. A szakellátottak száma évek óta 17 ezer fő körül van, de az utóbbi években bekövetkezett gyermekszám csökkenés miatt az ezer azonos korú lakosra jutó arány növekszik, és 2011-re meghaladta a 10-et.

1. ábra

A gyermekvédelmi szakellátásban elhelyezett kiskorúak száma és aránya

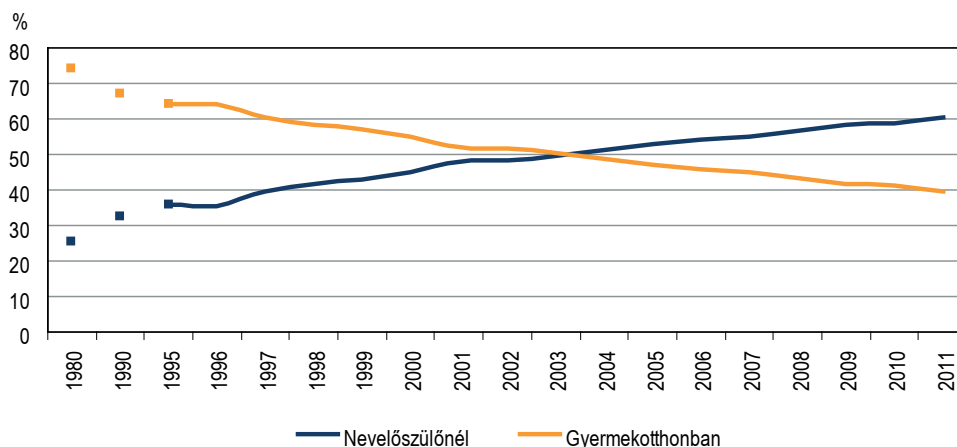
A gyermekek közül egyre többen kerülnek ideiglenes hatályú elhelyezésre, vagy átmeneti nevelésbe, a tartós nevelésbe vett kiskorúak száma viszont csökkenő tendenciát mutat az elmúlt években.

A szakellátás három gondozási típusa közül az ideiglenes hatályú elhelyezés esetében 30 nap áll a szakemberek rendelkezésére, hogy döntsenek a gyermek sorsáról: visszakerül-e a családjába vagy átmeneti nevelésbe veszik, vagyis a szülő/szülők felügyeleti jogát felfüggesztik. Ha a kiskorú helyzete az átmeneti nevelés elrendelésével sem oldható meg, tartós nevelésbe kerül. Ezeknek a gyermekeknek szülei már nem rendelkeznek szülői felügyeleti jogukkal, a kiskorúak könnyebben örökbe adhatóak, illetve a rendszernek évekig meghatározó tagjai lehetnek.

A szakellátásban részesülő gyermekeket elsősorban nevelőszülőnél, ha erre nincs lehetőség, gyermekotthonban, ha pedig egészségi állapota indokolja, ápolást-gondozást nyújtó intézményben helyezik el. Egyre több ellátott nevelőszülőnél él, családiás körülmények között, de a gyermekotthonokban elhelyezettek közül is minden második gondozott családi házból kialakított, úgynevezett lakásotthonban nevelkedik. Ebben a formában maximum 12 kisgyermeket helyeznek el, ahol a személyes gondozás, nevelés kerül előtérbe. Az elmúlt évtizedekben a nagy létszámú otthonok irányából a lakásotthonok felé tolódtott a hangsúly, ezáltal a gondozottak életkörülményei javultak.

2. ábra

A szakellátásban élők aránya a kijelölt gondozási hely szerint

2011-ben a gyermekvédelmi szakellátásban élők 60 százaléka már nevelőszülőnél, családias környezetben élt. Az arány 2004-ben fordult meg, azt megelőzően a gyermekotthonokban élő kiskorúak voltak túlsúlyban.

A szakellátásba kerülés okai

A 2011. december 31-én nyilvántartott ellátottak 86 százaléka átmeneti nevelt, 7,5 százalékuk tartós nevelt és 7 százalékuk ideiglenes hatállyal elhelyezett volt. Az arányokat gondozási helyenként vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy az ápolást, gondozást nyújtó helyeken a legmagasabb a tartós neveltek aránya. Feltételezhető, hogy a súlyosan fogyatékos, speciális gondozást igénylő gyermekekről a szülők nagyobb hányada mond le. Az ideiglenes hatállyal elhelyezettek elsősorban gyermekotthonba kerülnek, de ha a nevelésük tartóssá válik, nevelőszülőnél helyezik el őket.

A nevelésbe vételkor a gyámhatóság állapítja meg a legfőbb okot, amiért a kiskorút gondozásba veszik. A 2008–2011. évi statisztikák alapján megfigyelhető, hogy csak minden negyedik, az adott évben tartós nevelésbe vett kiskorúnál fordult elő, hogy a szülők halála miatt került gondozásba a gyermek, holott az intézményrendszer évtizedekkel ezelőtt alapvetően erre az alapesetre épült fel. A tartós nevelésbe vett gyermekek esetében ugyanilyen arányban fordult elő, hogy a szülők hozzájárultak a kiskorú örökbeadásához. A leggyakoribb eset – minden második –, hogy a bíróság kimondta a szülői felügyelet megvonását. A szülői felügyelet megszüntetésének leggyakoribb oka, hogy a vér szerinti szülő nem tartott kapcsolatot a gyermekével. Sokkal kevesebb esetben fordult elő, hogy a szülő a gyermeket súlyosan elhanyagolta, de előfordult olyan eset is, hogy a szülő a gyermeke ellen szándékos bűncselekményt követett el.

2011-ben az átmeneti nevelésbe vett 3223 gyermek közül 162 esetben maga a kiskorú kérte a gondozásba vételét, 384 esetben pedig a szülő. Az átmeneti nevelt státusú gyermekek 70 százalékát szülői elhanyagolás miatt kellett kiemelni a családjukból. Ez lehet testi és lelki elhanyagolás is. Utóbbi nyomai ugyan nem látszódnak, de komoly mentális problémákat okozhatnak, és a kiskorú felnőttkori életére is kihathatnak. Az elhanyagolásnál súlyosabb ok, de ritkábban fordul elő (az átmeneti nevelésbe vettek 6 százalékát érinti) a bántalmazás. Az átmeneti nevelésbe vettek közül minden ötödiket magatartási vagy beilleszkedési problémák miatt választják el szüleitől, még ha ideiglenesen is.

A kiskorúak elhelyezésénél az is szempont, hogy az egy családból érkezőket, testvéreket ne válasszák el egymástól. 2011-ben az ellátottak közül minden második kiskorúnak élt testvére szakellátásban. További 20 százalékuknak szakellátóhelyen és vér szerinti családjában is él testvére. A családjukból kiemelt gyermekek döntő hányadáról elmondható, hogy nagycsaládban élt korábban.

Különleges és speciális ellátás

A gyermekvédelmi törvény 2003 óta határozza meg a szakellátásban élőknel a különleges, illetve speciális ellátást. A Gyvt.-ben a különleges ellátást igénylők körébe tartoznak a tartósan beteg, illetve fogyatékos, továbbá életkoruk miatt a 3 éven aluli gyermekek, a speciális ellátást igénylők közé a súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekek tartoznak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy korábban nem láttak el ilyen szükségletekkel élő kiskorúakat, hanem azt, hogy az ellátást igénylő gyermekek szükségleteihez igazodnak a személyi és tárgyi feltételek egyaránt.

A szakellátásban élők között – 2011. évi adatok alapján – igen magas, 21 százalék a különböző fogyatékoságokkal élők aránya, további 7 százalék a tartós betegséggel küzdőké és 4 százalék a speciális szükségletűeké. Így összességében az ellátottak közül minden harmadik gyermek különleges vagy speciális ellátásra szorul. A nyilvántartott gondozottak 8 százaléka három évesnél fiatalabb. Életkorukból adódó gondozási igényük miatt ez a korosztály is megkülönböztetett figyelmet kell, hogy kapjon.

A szakellátásban élő kiskorúak megoszlása szükségleteik és a kijelölt gondozási hely szerint, 2011. december 31.

Szükséglet	(%)		
	Gyermekotthonban él	Nevelőszülőnél él	Ápolást, gondozást nyújtó intézményben él
Nincs speciális vagy különleges szüksége	52,8	65,9	0,0
Különleges szükségletű a kora miatt	6,2	9,2	0,1
Különleges szükségletű fogyatékoság miatt	26,6	16,6	63,2
Különleges szükségletű tartós betegsége miatt	4,2	7,9	35,8
Speciális szükségletű súlyos pszichés tünetek miatt	4,1	0,4	0,9
Speciális szükségletű disszociális tünetek miatt	5,0	0,0	0,0
Speciális szükségletű pszichoaktív szerek miatt	1,1	0,0	0,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A gyermekek megfelelő ellátásának egyik biztosítékát jelentik a 2003-ban létrejött megyei/fővárosi/ országos gyermekvédelmi szakértői bizottságok, hiszen ezen bizottságok véleménye alapozza meg a gyermekek állapotának megfelelő ellátási forma kiválasztását, illetve az egyéni elhelyezési terv kidolgozását. A gyermekvédelmi szakértői bizottság legalább 3 tagból (gyermekorvos, pszichológus, szociális munkás), illetve speciális szükségletű gyermekek vizsgálata esetén legalább 5 tagból áll (előzőek kiegészülnek pszichiáterrel és gyógypedagógussal).

Nevelőszülők – a nevelőszülőnél élők helyzete

Magyarországon az 1990-es évek második feléig a 2111/1954 (VIII. 25.) MT. h. számú rendelet szabályozta az állami gondoskodás alatt álló gyermekek nevelőszülőnél történő elhelyezését, és csak abban az esetben engedte meg, ha férőhelyhiány volt a nevelőotthonokban. Ez a szemlélet egészen a Gyvt. bevezetéséig éreztette hatását.

1998-ra minden megyében legalább egy, az adott megyében illetékes területi gyermekvédelmi szakszolgálat által működtetett nevelőszülői hálózat kezdte meg a működését. Szakmailag képzett tanácsadók, utó- és családgondozók segítik a nevelőszülők munkáját, kísérik figyelemmel a gyermekek ellátását és nevelését a gondoskodás, illetve utógondozás ideje alatt. A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek és nevelőszüleik életét a hálózatok főállású dolgozói, valamint külső munkatársai segítik. A hálózatok munkatársai és a nevelőszülők folyamatos kapcsolatban vannak a nevelt gyermekek vérszerinti szüleivel, az illetékes gyermekjóléti szolgálatok családgondozóival, a gyámhivatalokkal, a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat munkatársaival, valamint minden, a gyermekek ellátásában segítséget nyújtó – védőnő, házi gyermekorvos, pszichológus, gyógypedagógus – szervezettel.

A gyermekvédelmi reform bevezetése előtt a hagyományos nevelőszülői jogviszony a gyermek- és ifjúságvédelmi intézet igazgatója és a nevelőszülő megállapodásával jött létre, aki tevékenysége ellátásáért díjazásban nem részesült. A hivatásos nevelőszülő közalkalmazotti jogviszonyban állt. Az 1997-es jogszabály meghatározta a nevelőszülők jogviszonyát, alapvető jogokat és kötelezettségeket fogalmazott meg a számukra. Nevelőszülő az a huszonnegyedik életévét betöltött, cselekvőképes, büntetlen előéletű személy lehet, aki a gondozásba helyezett gyermeknél legalább tizenhét, legfeljebb negyvenöt évvel idősebb. Alapfeltétel, hogy meghatározott felkészítő tanfolyamon eredménnyel részt vegyen, személyisége és körülményei alapján alkalmas legyen a nála elhelyezett gyermek kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítására. Hosszabb távon a nála elhelye-

zett gyermek családjába való visszakerülésének támogatása a feladata az egyéni gondozási-nevelési terv alapján.

A nevelőszülői ellátásnak két alap formája működik: a hagyományos és a hivatásos nevelőszülői tevékenység. Mindkét forma lényege, hogy a gyermeket, illetve fiatal korú személyt saját háztartásában neveli, gondozza, továbbá a hivatásos nevelőszülőnek meg kell felelnie a külön jogszabályban meghatározott képesítési előírásoknak is, ami lényegesen több szakmai ismeretet ad, mint a hagyományos nevelőszülők számára szervezett felkészítés. A törvény megkülönbözteti a speciális hivatásos nevelőszülőket is, akik alkalmasak a súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekekkel küzdő, sajátos ellátást igénylő gyermek nevelésére is. A különleges szükségletű gyermekek gondozásához ugyanakkor kialakították a különleges nevelőszülői státust.

A hatályos rendelkezések szerint a hivatásos nevelőszülő – saját gyermekeit is beleszámítva – legalább három, legfeljebb hét gyermeket, illetve fiatal felnőttet nevelhet. Hagyományos nevelőszülőknél ez a szám nem haladhatja meg a négyet. A maximális gyermeklétszámot a Gyvt. 2010-től csökkentette, addig 1–1 fővel magasabb lehetett az ellátottak száma. A nevelőszülőknél elhelyezett gyermekek számát alapvetően meghatározza a gyermek egészségi állapota, illetve egyéb, speciális nevelést indokoló tény: a speciális vagy különleges hivatásos nevelőszülő által nevelt gyermekek közül – saját gyermekét is beszámítva – legfeljebb kettő lehet speciális vagy különleges ellátást igénylő gyermek. Indokolt esetben, így például testvérek együttes elhelyezésénél, a nevelőszülő kérelmére vagy beleegyezésével el lehet térni a jogszabályban meghatározott létszámtól.

Fentiekén túl további lényeges különbség a hivatásos és hagyományos nevelőszülő munkajogi státusában és anyagi támogatásában rejlik, amennyiben a gyermekek után igénybe vehető juttatások megegyeznek, de a díjazásuk lényegesen különbözik egymástól.

A gyermek ellátási költségének fedezetéül nevelési díj illeti meg a nevelőszülőt, melyet a gyermekekre kell fordítani. Ennek legalacsonyabb havi összege gyermekenként az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 120%-a. Ha a nevelt gyermek speciális szükségletű, a nevelési díj az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 150%-a, és 140%-a, ha a gyermek tartósan beteg vagy fogyatékos. Külön ellátási díjként lakásfenntartásra, a gyermek tanulmányainak támogatására gyermekenként legalább az éves nevelési díj 25%-ának megfelelő összegű külön ellátmányra is jogosultak. A gyermekek után járó családi pótlékot is a nevelőszülő kapja kézhez. Mivel minden ellátásuk alapját az öregségi nyugdíj legkisebb összege határozza meg, jövedelmük évek óta nem emelkedett. Az öregségi nyugdíj legkisebb összege 2008 januárja óta ugyanis változatlan: 28 500 forint.

2. tábla

A nevelőszülők száma és aránya

Év	A nevelőszülők száma	A hagyományos nevelőszülők	A hivatásos nevelőszülők	aránya, %		
				Az 1–2 gyermeket nevelők	A 3–4 gyermeket nevelők	Az 5 vagy több gyermeket nevelők
1990	5 373	93,4	6,6	86,0	9,1	4,9
1995	4 890	91,4	8,6	83,6	11,1	5,3
2000	4 858	91,6	8,4	74,9	17,1	7,9
2005	5 323	92,5	7,5	67,2	23,7	9,0
2010	5 416	93,6	6,4	61,1	29,0	9,9
2011	5 526	94,1	5,9	60,9	29,3	9,8

Az elmúlt években, évtizedekben a nevelőszülők számának csökkenéséből és a nevelőszülőknél történő elhelyezés térnyeréséből adódóan emelkedik az egy családnál elhelyezett gyermekek száma. Az egy és két gyermeket nevelők köre közel harmadával csökkent az elmúlt 20 év alatt, a

három-négy gyermeket nevelők száma viszont megháromszorozódott. Az öt vagy több gyermekről gondoskodók száma is megkétszereződött az elmúlt évtizedekben. A nevelőszülő még a törvény által engedélyezett maximális számú nevelt befogadása esetén is kedvezőbb, családiasabb lehetőséget nyújt a gyermekeknek, mintha akár a legkisebb létszámú gyermekotthonban helyeznék el őket.

A nevelőszülőknél elhelyezett kiskorúak között nagyobb arányban található olyanok, akiknek nincs speciális vagy különleges szükségletük, mint a gyermekotthonokban élők között. Ugyanez igaz a tartós betegséggel élő szakellátottakra, valamint a 0–3 éves korosztályhoz tartozó gyermekekre is.

A gyermekotthonok átalakítása

A Gyvt. bevezetése előtt összesen kétféle gyermekotthon létezett, a nevelőotthon és a csecsemőotthon, melyek befogadóképessége nem volt korlátozott, így több száz fős otthonok is léteztek. A csecsemőotthonokban az életkori sajátosságaik miatt különleges ellátást igénylő 0–3 éves gondozottakat helyezték el. A többi otthont is az életkor és a nemek szerinti homogén szerveződés jellemezte. A gyermekvédelmi törvény kis létszámú gyermekotthoni hálózat kialakítását célozza meg, és az egyes speciális igényekhez is igazodó, az ott élők megfelelő szükségleteit is kiszolgáló intézménytípusokat hoztak létre. Így a szabályozás alapján új típusú ellátási formák születtek.

Az ellátottak megállapított szükségletéhez igazodik a gyermekotthonok differenciálása is. A férőhelyek száma nem csökkent jelentősen – az elmúlt évtizedben átlagosan 10–12 ezer gyermekotthoni férőhely működött – de alapfunkciójuk átalakult. A férőhelyek felét kis létszámú lakásotthoni típus váltotta ki, a nagyobb létszámú gyermekotthonok között pedig találunk speciális, különleges és nagykorúak ellátására szakosodott otthonokat is.

3. tábla

A gyermekotthoni férőhelyek megoszlása az otthon típusa szerint

Otthontípus	2000				2005				2010				2011			
Általános gyermekotthon	52,2				32,8				28,6				28,4			
Általános lakásotthon	26,2				41,4				31,9				29,5			
Általános iskola, diákotthon és gyermekotthon	13,8				9,3				4,6				2,8			
Speciális gyermekotthon	4,1				3,5				3,8				4,3			
Speciális lakásotthon	–				–				0,9				3,4			
Különleges gyermekotthon	–				5,5				10,7				12,6			
Különleges lakásotthon	–				–				6,2				7,3			
Utógondozó-otthon	3,8				5,1				4,0				2,6			
Utógondozó lakásotthon	–				–				1,6				1,0			
Külső férőhely	–				2,4				4,6				5,0			
Befogadó otthon	–				–				3,0				3,1			
Összesen	100,0				100,0				100,0				100,0			

Az úgynevezett általános gyermekotthoni férőhelyek száma csökkent a legdrasztikusabban: az ilyen jellegű férőhelyeknek a fele megszűnt. Ezeket elsősorban az általános lakásotthonként nyilvántartott férőhelyek váltották fel. Az ilyen típusú férőhelyeket is differenciálták, megjelentek a különleges és speciális szükségletű gyermekek ellátására szakosodott gyermekotthonok és lakásotthonok is. Új elem a rendszerben a nagykorúak ellátására kialakított úgynevezett külső férőhely,

illetve az utógondozói lakásotthonok megjelenése. Ezek a lakások teljesen alkalmasak arra, hogy átmenetet képezzenek az intézményi keretek és a teljesen önálló életforma között.

Az otthont nyújtó ellátások biztosítása a megyei jogú városok, illetve a megyei önkormányzatok feladatkörébe tartozik, az intézményi férőhelyek 86 százalékát ők biztosítják. A központi költségvetési intézmények és a nonprofit szervezetek által működtetett férőhelyek aránya is 3–3 százalékos. A fenntartói típusok közül egyedül az egyházak szerepvállalása növekedett, a 2007. évi alig fél százalékos arányuk 2011-re már meghaladta a 8 százalékot.

A gyermekvédelmi szakellátást biztosító intézmények szakmai tevékenységét, munkájuk hatékonyságát az is meghatározza, hány alkalmazottat foglalkoztatnak. A gyermekotthonokban 2011-ben mintegy 5400 jogszabályban előírt képesítéssel rendelkező foglalkoztatott volt biztosítéka a gyermekek megfelelő ellátásának. A munkakörök betöltéséhez szigorú szakmai követelményeknek kell megfelelni. A foglalkoztatottak kétharmada nő, minden második alkalmazottnak felsőfokú végzettsége van. Az 1990-es évek második felétől egyre népszerűbbé vált az egyetemi, főiskolai szintű szociális szakember képzés: a foglalkoztatott felsőfokú végzettségű szakemberek 20 százaléka szociális jellegű szakképzettséggel rendelkezett. A felsőfokú végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak felének pedagógus végzettsége volt.

A szociális intézményekhez hasonlóan a jogszabály – a Gyvt.-hez szorosan kapcsolódik a 15/1998. (IV. 30.) NM-rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint a személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről – a gyermekvédelmi intézmények számára is meghatározza a létszámnormákat, ezek azonban nem mindig érvényesülnek. 1998-tól új munkaköröket is kialakítottak, így a gyermekek szociális problémáival foglalkozó előadókét, gyermekvédelmi ügyintézőkét, akik ismerik az intézményekben élő gyermekek családi körülményeit, tartják a kapcsolatot a családokkal és a szükséges ügyintézésben is segédkeznek. Az egyik probléma a pszichológusok alkalmazásánál mutatkozik, a rendelkezésre álló lehetséges álláshelyeknek csak a kétharmadát tudták betölteni. Hiány mutatkozik a gyermekfelügyelői, gondozói munkakörökben is. Az ok feltehetően a három műszakos beosztás és az alacsony kereset együttes hatásában kereshető.

Lehetőségek a gyermekvédelmi szakellátás után

A családjukból kiemelt gyermekek igen nehéz helyzetbe kerülnek, bármennyi támogatást is kapnak, egész további életükre hatással lesz az, hogy gyermekkoruk egy időszaka gyermekvédelmi gondozásban telt.

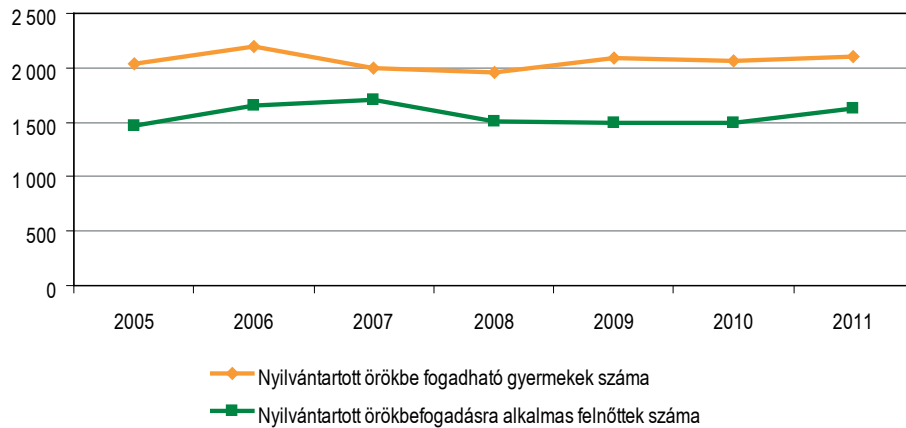
2011-ben 4500 kiskorú gondozása szűnt meg a szakellátóhelyeken. A kikerülők 15 százaléka 10 évnél több időt töltött el szakellátásban, további 13 százalékuk pedig 5 és 10 év közöttit. Szerencsés dolog, hogy minden harmadik gondozott csak az ideiglenes hatállyal elhelyezett „fokozatig” jutott a rendszerben, vagyis megmaradtak a rokoni, családi kapcsolatai. Ezt a lehetőséget támogatja az utógondozás intézménye is, amelyet az összes szakellátásból kikerülő személynek elrendel a gyámhivatal egy év időtartamra. Ennek keretében a gyermek személyre szóló tanácsadásban, családi környezetébe való visszailleszkedésének támogatásában részesül.

Örökbefogadások alakulása

A szakellátásban élők egy részének helyzetét az örökbefogadás oldhatná meg. A családjukból kiemelt kiskorúak közül évek óta (2005–2011 viszonylatában) átlagosan 2 ezer gyermeket tartanak nyilván örökbe fogadhatóként. Az örökbefogadásra alkalmas személyek száma ezt a számot soha nem érte el, és az év végén nyilvántartott örökbe fogadható gyermekek számát alig-alig csökkenti az évente lezajló örökbefogadások száma, hiszen szinte ugyanannyi gyermek kerül nyilván tartásba is.

3. ábra

Az örökbe fogadható gyermekek és az örökbefogadásra várók száma, december 31.

A területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknál nyilvántartott örökbe fogadható kisgyermekek sok esetben fogyatékossgal, tartós betegséggel élnek, vagy egyszerűen csak „túlkorosok” a kisgyermekre vágyók szemében, hiszen közülük minden második gyermek már betöltötte a 10. életévét is.

4. tábla

A nyilvántartott örökbe fogadható gyermekek száma és aránya, december 31.

Megnevezés	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Nyilvántartott örökbe fogadható gyermekek száma	2 036	2 191	2 003	1 963	2 088	2 065	2 098
Ebből:							
fogyatékossgal élők aránya, %	33,9	35,7	32,4	29,9	30,4	34,0	36,6
3 év alattiak aránya, %	7,7	6,3	5,6	4,4	7,2	6,5	6,7
10 év felettiak aránya, %	58,5	64,9	65,3	72,0	72,6	61,4	69,3

A gyermekek örökbefogadási esélyei nagyban függnek attól, hogy hároméves korukig családra találnak-e. Az örökbefogadható kiskorúak között a 3 évesnél fiatalabbak aránya 4–7 százalék között mozog. Minden harmadik örökbefogadásra váró gyermek valamilyen fogyatékossgal él. Az ő állapotuk speciális kezelést igényel és magasabb költséget is jelent, így sokan elvetik annak a lehetőségét, hogy ilyen gyermeket vállaljanak. Gondozásukhoz – a családi háttér mellett – szükség lenne megfelelő oktatási intézményhálózatra is, de ez főleg vidéken megoldatlan. Így az örökbefogadók inkább további éveket várnak a számukra megfelelő kisgyermekre.

Az örökbe fogadható kiskorúak egy része nem a szakellátásból kerül örökbefogadó szülőhöz. A kisbabára vágyó családok szerencsés esetben rögtön a kórházból hazavihetik a magára maradt újszülöttet, de előfordul az is, hogy az egyik vér szerinti szülő új házastársa fogadja örökbe a gyermeket.

Az engedélyezett örökbefogadások adatai

Megnevezés	1990	1995	2000	2005	2010	2011
Az engedélyezett örökbefogadások száma	958	940	949	773	735	808
Ebből:						
szakellátásban elhelyezett volt korábban, %	59,6	50,1	52,7	47,0	50,2	48,8
a szülő hozzájáruló nyilatkozata alapján, %	40,4	48,6	39,2	38,0	39,6	38,5
külföldre, %	13,8	13,7	13,5	11,4	19,9	23,3

Az elmúlt több mint húsz évben az örökbefogadások mintegy felénél fordult elő, hogy az örökbefogadott gyermek szakellátásban élt korábban. Az örökbefogadások másik jelentős hányadánál a szülő hozzájáruló nyilatkozata alapján történt meg a jogi eljárás. Minden ötödik örökbefogadott gyermek külföldi állampolgárokhoz kerül. A szakminisztérium nyilvántartásai alapján 2007 és 2009 között Olaszországba került a legtöbb örökbeadott gyermek (mindhárom évben 80 kiskorú). Az örökbefogadó országok listájának az élén szerepel még Spanyolország, Norvégia, az Egyesült Államok, Franciaország és Hollandia.

Tanulmányi eredmények, középiskolai továbbtanulási irányok

A szakellátásban élő, onnan kikerülő gyermekek esélye az önálló életre nagyban függ attól is, hogy milyen iskolából, milyen végzettséggel kerülnek ki. A tanulási eredményeket nem csak a képességek, hanem a családi háttér, a szülőktől kapott értékrend és a testi, lelki biztonság is meghatározza. A családjuktól külön élő gyermekek esetében éppen a családi légkörre alapozott biztonság, a „valahová tartozás” érzése teremthető meg a legnehezebben. A gyermekvédelmi szakellátáson belül élő kiskorúak kétharmada tanköteles korú, az általános iskolai korosztályból kerül ki a gondozott gyermekek 50%-a.

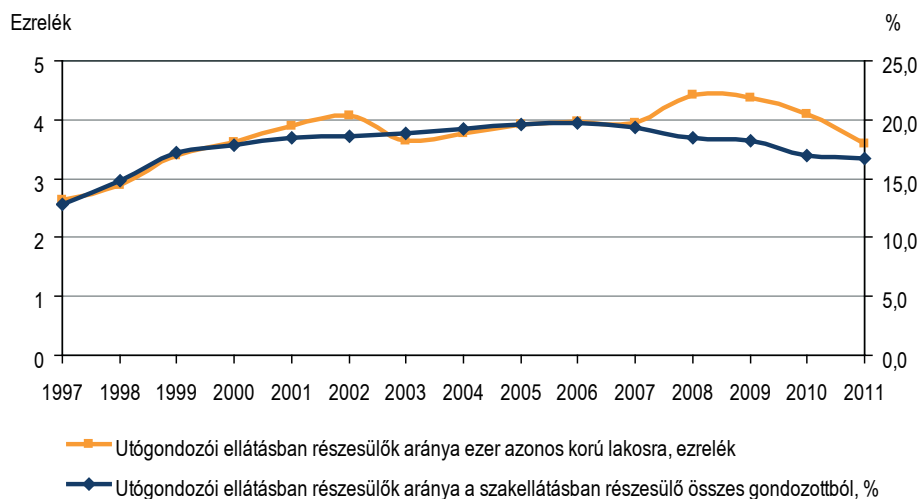
A nyolcadik osztály befejezésével minden gyermekre nagy terhet ró a megfelelő középiskola kiválasztása. Így van ez a szakellátásban élőkénél is, ahol ezt sokszor nehezíti a gyermek mentális vagy fizikai állapota, pszichés problémája is. Ennek ellenére a gyermekvédelmi szakellátásban részesülők közül is egyre többen törekszenek érettségit szerezni, így arányuk az 1990-es 12 százalékról 2002-re 22 százalékra nőtt, 2011-ben pedig elérte a 25 százalékot. A fiatalok kétharmadánál valamilyen szakképzettség megszerzése a cél. Jelentősen csökkent azok száma, akik nem tanultak tovább semmiféle oktatási intézményben. A teljes népesség adataival – ahol a gyermekek kétharmada kezdte meg tanulmányait érettségi bizonyítványt nyújtó iskolában – összehasonlítva ezeknek a gyermekeknek a lemaradása továbbra is markáns. A gyermekvédelmi szakellátásban élők középiskolai továbbtanulási esélyeire hatással van az is, hogy nevelőszülőhöz vagy gyermekotthonba került. 2011-ben a nevelőszülőknél élők 15 százaléka tanult tovább gimnáziumban, ez az arány a gyermekotthonokban élőkénél alig 5 százalék. A szakközépiskolákban továbbtanulók aránya a gyermekotthonoknál 10 százalék, a nevelőszülőknél majdnem 23 százalék. Az otthont nyújtó ellátásban élő nyolcadik osztályos tanulók többségének valamilyen szakma megszerzése a célja. Mind a gyermekotthonban, mind a nevelőszülőknél élők közül a legtöbben szakmát adó iskolákban, szakiskolában tanultak tovább, azaz a megfelelő korúak 82 százaléka, illetve 60 százaléka. A két arány közti különbségben szerepet játszhat az is, hogy a speciális és különleges szükséglettel élők is nagyobb számban élnek gyermekotthonokban.

Nagykorúak a rendszerben

A szülői gondoskodás általában nem ér véget a gyermek nagykorúvá válásának pillanatában. Sok esetben a korábban szakellátásban gondozottak nagykorúvá válásukkor kikerültek a rendszerből, ami azt jelentette, hogy a 18. születésnapjuk után a szó szoros értelmében az utcán találták magukat, még bejelentett állandó lakcímük sem volt. Szerencsés esetben albérletbe, munkásszállóra vagy kollégiumba kerülhettek. Így a helyzetük megoldatlan volt szinte attól a pillanattól kezdve, ahogyan betöltötték 18. életévüket. Az 1997-ig életben lévő jogszabályok nem rendelkeztek a nagykorúvá vált gondozottak helyzetéről. Ezt a hiányosságot pótolta az utógondozói ellátás bevezetése, ami megengedte, hogy a nagykorúvá vált fiatal gondozásban maradjon az ellátórendszer keretei között. A gondoskodás időtartamának növelése a gyermekvédelmi rendszer egyik legnagyobb gyengeségét igyekezett kiküszöbölni, nevezetesen, hogy a fiatal 18 éves korban minimális anyagi segítséggel, alacsony iskolai végzettséggel, megoldatlan lakáskörülményekkel, munkalehetőség nélkül volt kénytelen újtára bocsátani. Az utógondozói ellátás lehetőséget ad az esetleges felsőfokú végzettség megszerzésére, munkakeresésre, az otthonteremtési támogatás bevezetésével a lakáskörülmények rendezésére, valamint folyamatos segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedéssel járó problémák leküzdéséhez.

4. ábra

Az utógondozói ellátásban részesülők adatai

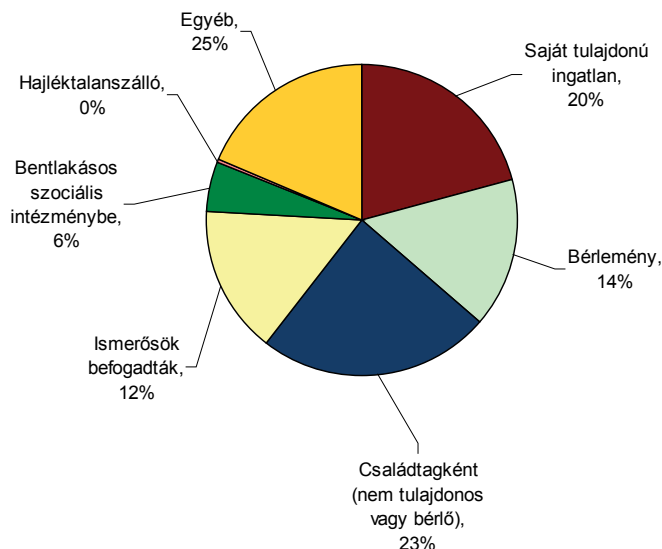
Az átmeneti vagy tartós nevelés után lehetősége van a nagykorúságot elért ellátottnak utógondozói ellátás igénylésére, amennyiben létfenntartását önállóan nem tudja megoldani, nappali tagozaton tanul vagy bentlakásos szociális intézménybe várja a felvételét. Az utógondozói ellátottak száma az ezredforduló óta 4 ezer fő körül van. A fiatal felnőtteknek sokszor ez az egyetlen lehetősége arra, hogy még védett környezetben maradjanak, ezért a törvényhozók szükségesnek látták a Gyvt. módosítását: 2003-tól 25 éves korig maradhat az utógondozói ellátott a korábbi 24 éves kor helyett.

2011-ben az utógondozói ellátásból kikerülők távozási helyét megvizsgálva elmondható, hogy minden ötödik fiatal a saját tulajdonú lakásába vagy bérleménybe távozik, egynegyedük pedig „visszatál” vér szerinti családjához. Ehhez nagy segítség lehet a jogszabályban rögzített utógondozás, amely kötelező feladatként határozza meg a gyermekjóléti szolgálatoknak, a szakellátást biztosító intézményeknek vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknak, hogy a gyermeket támogassák abban, hogy ne szakadjon meg a kapcsolata a vér szerinti családjával, segítsék az esetleges konfliktusok, problémák feloldásában, vagy egyszerűen irányítsák az otthonteremtési támogatás felhasználásában. A távozók 25 százaléka egyéb helyre távozik. 2011-ben hajléktalan

szállón 6 fiatal kapott elhelyezést, ám az ismeretlen helyre távozók közül is sokan az utcán tartózkodhatnak életvitelszerűen. (A hajléktalan személyek nagy része még télen sem vonul be hajléktalanszállóra vagy melegedőbe.)

5. ábra

Utógondozói ellátásból kikerülők megoszlása a távozás helye szerint, 2011

A szakellátásból kikerülőknél az élet minőségét kiemelten meghatározó tényező a munkaviszony léte, aminek alapja egyre inkább a megfelelő iskolai végzettség. A családban élő társaikkal összehasonlítva jelentős a különbség abban, hogy a 18–25 évesen az utógondozói ellátásból kikerülők közül csak minden 30. fiatalnak van diplomája. Viszont minden másodiknak csak általános iskolai végzettsége van – vagy még az sem –, ami rontja a munkaerő-piaci esélyeiket. (A 2010. évi munkaerő-felmérés adatai alapján a foglalkoztatottak 11,5 százalékának van általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettsége.) Attól sem tekinthetünk el, hogy a szakellátásban élő gyermekek sokszor fogyatékossgal, pszichés gondokkal, vagy tartós betegséggel küzdenek, és ez az iskolai teljesítményeik alakulásában komoly hátrányt jelent.

6. tábla

Az utógondozói ellátásból kikerülők száma és megoszlása iskolai végzettség és munkaviszony szerint, 2011

Megnevezés	A tárgyévben utógondozói ellátásból kikerülők száma	A tárgyévben utógondozói ellátásból kikerülők megoszlása, %
Nincs befejezett általános iskolai végzettsége	14	0,9
Általános iskolai végzettsége van	609	39,5
Középfokú végzettségű	868	56,3
Felsőfokú végzettségű	50	3,2
Összesen	1541	100,0
Dolgozik	464	30,1
Nem dolgozik	1077	69,9

Az otthonteremtési támogatások igénybevétele

A gyermekvédelmi szakellátásból kikerült nagykorúak közül 2011-ben 893 fiatal felnőtt részesült átlagosan 1 134 500 forint otthonteremtési támogatásban. Ezt az összeget ingatlan vásárlására, bérlakás hosszú távú kifizetésére, lakásprogramban való részvételre, hitelkiváltásra vagy akár bentlakásos otthonban történő elhelyezésre is fordíthatják a gondozásból kikerülők.

Az otthonteremtési támogatásban részesült fiatal felnőtt utógondozói ellátását a gyámhivatal csak akkor rendeli el, ha a létfenntartását vagy lakhatását veszélyeztető, rendkívüli élethelyzetbe került. Így az otthonteremtési támogatás kiutalásával a korábban szakellátásban élt gondozott önálló élete elkezdődik. Ezek a gyermekek hátránnyal indulnak az életben, és ha nincs segítségük, akkor ez a hátrány állandósulhat.

Elérhetőségek:

Felelős szerkesztő: Tokaji Károlyné főosztályvezető

Telefon: (+36-1) 345-6890, e-mail: karolyne.tokaji@ksh.hu

További információ: Tóth Judit Nikoletta

Telefon: (+36-1) 345-6972, e-mail: juditnikoletta.toh@ksh.hu

[Információs szolgálat](#), telefon: (+36-1) 345-6789, fax: (+36-1) 345-8641